

LEOPOLD DECLOEDT

HELLA S. HAASSEOVÁ – PORTRÉT

Na otázku, jak bychom mohli charakterizovat spisovatelku Helène Serafii van Lelyveld-Haasseovou, která se narodila 2. února 1918 v Batávii (dnešní Jakarta), odpovídá literární přehled „SpisovatelNet“, že je pravděpodobně jedinou osobou v Nizozemí, která přečetla dobrovolně (tedy ne pouze z povinnosti) příběh *Oeroeg*, jenž vyšel anonymně roku 1948 při příležitosti Týdne knihy. Toto tvrzení jasně vyjadřuje, jaké místo zmíněný příběh a jeho autorka zaujímají v nizozemské literatuře. Dodnes nenajdeme v Nizozemí školu, která by *Oeroega* neměla na seznamu povinné literatury. Pak je také téměř samozřejmostí, že řekne-li se Hella S. Haasseová, vybaví se nám ihned *Oeroeg*, napínavý příběh o přátelství mezi holandským chlapcem narozeným v Indii a jeho domorodým kamarádem z dětství *Oeroegem*, které bylo zastíněno politickými poměry. To, že *Oeroeg* slaví i dnes velký úspěch u svých čtenářů, je dáno zejména tím, že jde o mimořádně dojemnou knihu, která dýchá atmosférou: láska, hněv, přátelství a nenávisť, propast mezi chudými a bohatými... to vše je popsáno tak, že to čtenář cítí a prožívá...

Oeroeg nebyl, jak se často soudí, literární prvotinou Helly Haasseové. Roku 1947, tedy přesně před padesáti lety, publikovala *Kleren maken de vrouw* (1947; Šaty dělají ženu). Faktem však je, že *Oeroeg* znamenal pro mladou spisovatelku zlom, začátek jen sotva utuchajícího zájmu o její život a práci. Zejména od roku 1980 je H. Haasseová vážnou spisovatelkou, která je stále oficiálně oceňována. Roku 1981 získala Cenu Constantijna Huygense a roku 1983 Cenu P. C. Hoofta. V roce 1992 přijala čestnou zlatou Medaili za umění a vědu řádu Oranžských. Od roku 1991 je čestným členem Společnosti pro nizozemskou literaturu.

Veliká proslulost, která Haasseové mezitím přinesla čestný titul „grande dame nizozemské literatury“, však není omezena jen na Nizozemí a Flandry. Také za hranicemi nizozemsky mluvících oblastí byla a je H. Haasseová stále velmi uznávána. Před třemi lety (v únoru 1994) přijala vyznamenání od Officier des Arts et des Lettres ve Francii, v zemi, kde se svou rodinou žila v letech 1981–1990.

Mnoho jejích románů bylo přeloženo mimo jiné také do němčiny, francouzštiny nebo angličtiny, ale také do welštiny, malajštiny a maďarštiny. *Oeroeg* a

Het woud der verwachting (Les očekávání) samozřejmě vedou. Bohužel nevyšel – alespoň pokud jsem správně informován – žádný český překlad. V *Bibliografii překladů z nizozemštiny do češtiny a slovenštiny od roku 1890 do roku 1993*¹ není žádný překlad zmíněn. Ani samotná Hella S. Haasseová a ani Fond literární produkce (Literair Productiefonds) v Amsterdamu o žádném překladu neví. Velmi mě proto těší, že vám dnes mohu představit dva překlady brněnských studentek nizozemského jazyka, které mají tímto způsobem charakter premiéry. Kateřina Lepková, Dana Vychodilová, Alexandra Andreasová, Lenka Šterková a Martina Kellnerová přeložily úryvky z románů *Mevrouw Bentinck* (Paní Bentincková) a *Heren van de thee* (Čajovní páni).

Dílo Helly S. Haasseové je nejen velmi rozsáhlé, ale je také neobyčejně různorodé. V průběhu padesáti let napsala H. Haasseová vedle řady esejí a několika básní také sedm divadelních her a dvacítku románů. Romány můžeme rozdělit na poměrně tradiční historické romány, jako *Het woud der verwachting* (1949, Les očekávání) a *De scharlaken stad* (1952; Šarlatové město), historické romány s esejistickým zabarvením, jako *Een nieuwer testament* (1966; Novější zákon), nebo na současné psychologické romány. I přes velkou různorodost literárních děl můžeme u Haasseové přece jen mluvit o pevné tematické jednotě. Volba mezi uměním a životem, střetávání společenských ambicí s touhou po lásce, vřelosti a náklonnosti patří spolu s hledáním pravdy, vzorů skutečnosti, které jsou skryté za postřehnutelnými fakty, k pevným tématům jejího díla.

Literární historikové rozlišují většinou 3 vývojové fáze románové produkce Helly S. Haasseové. V knihách z prvního období jde spisovatelce zejména o slovní vyjádření strhujících smyslových prožitků. V průběhu druhé fáze, která začíná románem *De verborgen bron* (1950; Skrytý pramen), je přemýšlení o lidském chování postupně vytlačováno popisem faktů. U románů ze třetí fáze nám tato redukce příběhu ihned padne do oka. Příběh je pouhým podnětem pro zdůvodňování nejrůznějších životních otázek a problémů. V tomto posledním období upoutá také jedinečný způsob, s jakým Haasseová mísí fakta s fikcí.

Roku 1975 upouští spisovatelka definitivně od tradičních historických románů s vševědoucím vypravěčem. Od této doby dostávají slovo postavy samotné. Spisovatelka omezuje svůj úkol na přísné minimum. Uspořádává a komentuje historický materiál a směřuje v pravý čas k závěrům. Tímto způsobem vede Haasseová čtenáře k tomu, aby se seznámil s minulostí, a to bez nebezpečí, že bude oklamán falešnou důvěrností. Minulost před očima čtenáře sice ožívá, ale zároveň zde zůstává přiměřený odstup.

Dokumentárně historické romány, napsané podle těchto nových postupů, vyvolaly u velké části veřejnosti druhou vlnu zájmu o H. Haasseovou. Po třicet let byla Haasseová především spisovatelkou, která napsala *Oeroega*. Byla považována za talentovanou, „tradiční“ vypravěčku, ale nebyla objevná ve svém přístupu.

¹ Olga Krijtová, Ruben Pellar, Petra Schtřová, *Bibliografie překladů z nizozemštiny do češtiny a slovenštiny od roku 1890 do roku 1993* (Praha: JTP, 1993).

Kombinace historického dokumentu a románové formy vedla nakonec k rostoucí popularitě mezi širokou veřejností. V 80. letech získala Haasseová ze všech stran uznání jako největší současná nizozemská autorka. Především kniha *Heren van de thee* (1992, Čajoví páni) se postarala o to, že Haasseová definitivně ztratila pro zasvěcené auru „složitá“, trochu filozofující a čtené spisovatelky. Kniha byla oceněna širokou veřejností a získala dokonce Cenu veřejnosti (Publieksprijs) roku 1992.

Román *Heren van de thee* (Čajoví páni) je založen na dokumentech Nadace pro indonéské čajové a rodinné archivy. Je to strhující rodinná kronika, ve které hraje ústřední roli Rudolf, nejstarší syn z rodu velkých holandských plantážníků. V mládí se dostává do Indie. Z půdy vytvoří s velkou námahou čajové plantáže, založí rodinu a svou velmi tvrdou prací dosáhne úcty v kraji, kde žije. Ke konci života, naplněného tvrdou prací, dochází Rudolf k přesvědčení, že nedosáhl svého pravého cíle: I přes jeho pokusy stát se milovaným a oblíbeným středem rodiny je v této oblasti neúspěšný. Rudolfovy ambice, tvrdošijnost a závist spolu s nepřejícností jeho okolí vedly k rozchodu s jeho rodinou a přáteli. Tato sociální izolace byla ještě znásobena sebevraždou jeho ženy. Na konci svého života je zbohatlý plantážník zlomeným mužem, který se u hrobu své ženy ptá sám sebe, co mu jeho úsilí vlastně přineslo, když jeho štěstí nebylo také štěstím jejím.

Hella Haasseová dává přednost postavám plným vnitřní rozporuplnosti, kterou my jako čtenáři nemůžeme z nedostatku celkové vize nikdy správně odhadnout. Takto se tedy např. v románu *Heren van de thee* nikdy nedovíme, kdo vlastně Rudolf Kerkhoven přesně je. Prostřednictvím dopisů a rozhovorů získáváme sice mnoho informací o různých stránkách jeho osobnosti, ale jistotu v tom, jak to s ním vlastně je, nezískáme. Často se spisovatelka omezuje na citaci fragmentů z dokumentů, které vyhledala. Že zde nejde o spisovatelčinu nebdalost, je každému jasné. Haasseová ponechává obraz, který si o jejích postavách tvoříme, záměrně fragmentální. Použití útržků je vyjádřením jejího názoru, že historické postavy nemůžeme nikdy úplně poznat.

Kniha *Heren van de thee* je více než jen životopisem Rudolfa Kerkhova. Je zároveň historií Jenny, talentované a vzdělané manželky bohatého plantážníka, jež podlehla povinnostem, které jí ukládalo její manželství. Četná, po sobě rychle následující těhotenství, nucená připoutanost k domu a zahradě a velká závislost na svém muži ji nakonec zničily.

Také román *Mevrouw Bentinck of Onverenigbaarheid van karakter. Een ware geschiedenis* (1978; Paní Bentincková aneb Rozporuplnost charakteru. Pravdivá historie) pojednává o osudech žen uvězněných v manželství. Na rozdíl od Jenny se tvrdohlavé a trochu hysterické Charlottě Sophii Bentinckové z Aldenburgu – k velikému zoufalství jejího okolí – podaří odhodit svůj na míru šitý korzet a uniknout z velice skličující situace. Ambiciózní hraběnka z 18. století je nucena do manželství s velmi nudným a velmi bohatým Willemem Bentinckem. Od počátku se Sophie snaží – s větším či menším úspěchem – vyhnout se manželským povinnostem: bydlí zcela veřejně jako host u svého milence, manžela své sestřence, a porodí nemanželské dítě.

Stejně jako pro román *Heren van de thee* je také pro knihu *Mevrouw Bentinck* základem archivní materiál. Pan a paní Bentinckovi popisují sami sebe v dopisech, denících a autoportrétech, které spisovatelka mohla použít. Haasseová nechává tyto ego-dokumenty, aby hovořily z velké části samy za sebe. Tu a tam přidá vlastní komentář. Prostřednictvím této metody historické postavy úplně ožívají. Zatuchlý vzduch archivů se mění v čerstvou jarní květenu, starý papír a vysušený inkoust se stávají jiskřícím pramenem skutečného života.

Stručná bibliografie

1. fáze

Oeroeg, 1948 (novela při příležitosti Týdne knihy)

Het woud der verwachting. Het leven van Charles van Orléans, 1949 (román; Les očekávání. Život Karla Orleánského)

2. fáze

De verborgen bron, 1950 (román; Skrytý pramen)

De scharlaken stad, 1952 (román; Šarlatové město)

Zelfportret als legkaart, 1954 (autobiografie; Autoportrét jako skládanka)

De ingewijden, 1957 (román; Zasněžení)

Cider voor arme mensen, 1960 (román; Mošt pro chudé lidi)

De meermin, 1962 (román; Vodní víla)

Een nieuwer testament, 1966 (román; Novější zákon)

Persoonsbewijs, 1967 (autobiografie; Občanský průkaz)

De tuinen van Bomarzo, 1968 (eseje; Zahrady Bomarza)

Krassen op een rots. Notities bij een reis op Java, 1970 (eseje; Vrypy do skály. Poznámky k cestě na Jávu)

Huurders en onderhuurders, 1971 (román; Nájemníci a podnájemníci)

3. fáze

Een gevaarlijke verhouding of Daal-en-Bergse brieven, 1976 (román; Nebezpečný vztah aneb Daal-en-Bergské dopisy)

Mevrouw Bentinck of Onverenigbaarheid van karakter, 1978 (román; Paní Bentincková aneb Rozporuplnost charakteru)

De groten der aarde of Bentinck tegen Bentinck, 1981 (román; Velikáni země aneb Bentincková proti Bentinckovi)

De wegen der verbeelding, 1983 (román; Cesty fantazie)

Berichten van het Blauwe Huis, 1986 (román; Zprávy Modrého domu)

Schaduwbeeld of Het geheim van Appeltern, 1989 (román; Stínový obraz aneb Tajemství Appelternu)

Heren van de thee, 1992 (román; Čajovní páni)

Een handvol achtergrond. Parang Sawat, 1993 (autobiografické texty; Hrst pozadí. Parang Sawat)

Transit, 1994 (novela při příležitosti Týdne knihy)

Ogenblikken in Valois, 1996 (eseje; Okamžiky ve Valois)

Uitgesproken opgeschreven. Essays over achttiende-eeuwse vrouwen, een bosgezicht, verlichte geesten, vorstenlot, satire, de pers en Vestdijks avondrood, 1996 (Vysloveno, napsáno. Eseje o ženách 18. století, pohledu do lesa, osvícených dušich, osudech panovníků, satire, tisku a Vestdijkových červáncích)

Zwanen schieten, 1997 (Střelení labutí)

Překlad: Kateřina Lepková (MU Brno)

